

ОСВІТНЬО-ВИХОВНЕ ЗНАЧЕННЯ КУЛЬТУРНИХ АРТЕФАКТІВ У ПРОЦЕСІ ЕКСКУРСІЙНОГО ОБСЛУГОВУВАННЯ

У статті уточнено поняття артефакту, виявлено особливості культурного артефакту, визначено його освітньо-виховний потенціал і значення для сучасного екскурсійного процесу як процесу культурної комунікації.

Ключові слова: артефакт, культурний артефакт, екскурсія, екскурсійне обслуговування, екскурсійний об'єкт, культурна комунікація, комунікаційний процес, освітньо-виховний процес.

Екскурсія як провідна туристична послуга несе в собі величезну освітньо-виховну, гуманістичну, гуманітарну компоненту всієї сучасної туристичної діяльності. Основа екскурсійного процесу – не просто міжособистісна взаємодія екскурсовода з екскурсантами, а значно глибший суб'єкт-суб'єктний процес культурної комунікації, в якому в сучасній парадигмі інформаційного суспільного розвитку значне місце відводиться екскурсійному об'єкту, яким найчастіше є культурний артефакт. Саме він стає домінантою екскурсії як комунікативного процесу, надаючи екскурсоводу як фахівцю туристичного супроводу можливість реалізувати його освітньо-виховний потенціал, перейти на такий рівень екскурсійного обслуговування, який забезпечуватиме можливість саморозвитку, самореалізації особистості екскурсанта. Зазначені чинники зумовлюють актуальність дослідження питань ролі культурних артефактів у екскурсійному процесі, їх освітньо-виховного значення в сучасному його розумінні.

Поняття артефакту, різні його аспекти широко вивчаються багатьма вченими – істориками-археологами, філософами, філологами, мистецтвознавцями, соціологами. Найбільш значний масив досліджень культурного артефакту і його ролі в культурній комунікації знаходимо в працях учених-культурологів: Є.О. Белова, А.В. Костіна, А.Б. Красноглазова, Т.С. Лапіної, Ю.Н. Солоніна, О.В. Ромах, А.Я. Флієра, Л. Чабак та ін. Питанням комунікативної культури фахівців екскурсійно-туристичної сфери присвячені праці О.М. Корніяки, І.І. Риданової, М.В. Черезової. Культурі спілкування як психолого-педагогічній проблемі, що важливо і для екскурсії як освітньо-виховного процесу, присвячена значна кількість досліджень з психології і педагогіки: Г.О. Балл, М.П. Васильєва, Л.П. Гапоненко, О. Давидова, Н.Ю. Іщук, Г.О. Копил, Т.К. Чмут, О.Г. Шнурова та ін. Особливості формування комунікативної культури як складової професійної підготовки певною мірою висвітлені в дослідженнях з питань професійної підготовки фахівців екскурсійної справи (О.І. Житникова, О.Р. Красюк, Л.В. Курило, Г.В. Матвеева та ін.). Важливим для розгляду проблеми освітньо-виховного значення культурного артефакту в екскурсійному процесі, на

нашу думку, є також залучення екскурсознавчих праць В.К. Бабарицької, С.М. Голубничої, Г.П. Долженка, Б.В. Ємельянова, А.Я. Короткової, О.Ю. Малиновської, Н.М. Хуусконен та ін.

Тому для нас пріоритетним є питання вивчення зв'язку культурного артефакту з екскурсантом та освітньо-педагогічний розвиток особистості як наслідок. Однак досліджень, які б безпосередньо розкривали питання освітньо-виховного впливу культурних артефактів як екскурсійних об'єктів у процесі екскурсії як культурної комунікації, нами не було знайдено.

Мета статті – уточнити поняття артефакту, виявити особливості культурного артефакту, його здатність бути екскурсійним об'єктом; визначити його освітньо-виховний потенціал і значення для сучасного екскурсійного процесу як процесу культурної комунікації.

У загальному розумінні поняття артефакту, що потрапило в культурологію з археології, в якій використовувалося для розрізнення природних та штучних об'єктів, визначає його як штучно створений об'єкт. Після актуалізації цього терміна він почав використовуватись в інших наукових галузях. Артефакт в археології – це продукт людської діяльності, об'єкт матеріальної культури, що містить у собі певну інформацію про минуле: господарські знаряддя, зброя, одяг, предмети культу й поклоніння тощо. З латині слово *artefactum* перекладається як штучний факт, результат людського творення. У загальнонауковому значенні артефакт – стабільне й відтворюване відхилення результату експерименту, спричинене засобами проведення експерименту, дефектами методики, впливом суб'єктивного фактора [5, с. 19]. В естетиці термін використовується для позначення предметів, створених спеціально для функціонування в системі мистецтва; ним може бути будь-який реальний об'єкт у відповідному середовищі [6, с. 115]. Культурологи розуміють під артефактом будь-яке мистецтво як фізичне, так і ідеалізоване, створене для функціонування в спеціалізованій сфері культури. Артефакт виділяють як елементарну одиницю мистецтва, ширше – культури, що актуально, тому що досі не існує “теорії мистецтв об'єкта”. Артефактом також можуть бути не тільки матеріальні об'єкти, предмети, а й люди, події, процеси та явища [5, с. 21].

Оскільки культурний артефакт створюється в умовах або за обставин, які практично ніколи не бувають ідентичними тим, за яких породжувалася вихідна форма, то і всякий культурний артефакт ніколи не буває абсолютно тотожний утілюваній ним культурній формі, а відтворює її більш-менш варіативно настільки, наскільки умови його реалізації відрізняються від умов генезису цієї форми. Це очевидно, коли мова йде не про матеріальне відтворення, а про опис в інтерпретованій оцінці подібної форми [6, с. 110].

У контексті сервісного забезпечення туристичного продукту екскурсія покликана задовольнити духовні, естетичні, інформаційні потреби людини, реалізуючи пізнавальну функцію туризму: розширення кругозору, організації культурного дозвілля, відпочинку, спілкування. Екскурсії сприяють поширенню наукових знань і є важливим засобом патріотичного ви-

ховання, вивчення історії країни або місцевості, героїчного минулого її народу, традицій, розвитку культури та мистецтва. Як ефективна форма навчання, виховання вони використовуються в педагогічному процесі. Педагогічними завданнями є побудова екскурсії на основі максимальної активності й самостійної розумової діяльності екскурсантів, формування у них навичок самостійного спостереження й аналізу візуальної інформації та зорових вражень. Таким чином, екскурсії виконують освітню і виховну функції [1, с. 99].

Сучасні методики екскурсійного обслуговування головну роль відводять показу – спостереженню, огляду об'єкта під керівництвом екскурсовода, при якому екскурсант бачить об'єкт, розрізняє в ньому окремі частини, бере участь у їх аналізі. Основою показу є три елементи: безпосереднє спостереження екскурсійного об'єкта, ознайомлення з матеріалами “портфеля екскурсовода”, зорова реконструкція для відтворення зовнішнього вигляду втраченого об'єкта, картини минулих подій, поведінки людей. Показ в екскурсії – не цілеспрямований, послідовний процес ознайомлення екскурсантів з об'єктами, що розкривають тему екскурсії. Використання цього прийому під час екскурсії має бути послідовним та логічним.

Наявність у майбутнього екскурсовода комунікативних здібностей дає поштовх у набутті комунікативних навичок та вмінь, формуванні, розвитку, вдосконаленні комунікативної культури – важливої складової професійної культури. Культура спілкування підкреслює взаємний вплив загальної та професійної культури особистості екскурсовода [2, с. 147]. Дослідниця І.І. Риданова проводить межу між мовленнєвою діяльністю, спрямованою на інформування, та мовленнєвими вчинками, які включають передачу експресивної інформації, що забезпечує регуляцію відносин між екскурсоводом та екскурсантами [7, с. 69]. Вступаючи у взаємодію із самого початку екскурсії, екскурсовод та екскурсант стають суб'єктами один для одного. Ми погоджуємося з думкою О. Корніяки про те, що міжособистісне спілкування між екскурсоводом та екскурсантами є найбільш продуктивним, коли воно ведеться з позиції на рівних; за дотримання гармонійного типу спілкування наявні співробітництво, співтворчість, співпереживання, розуміння іншої людини. Істотною характеристикою такого спілкування є активність, носієм якої є і комунікант, і комунікатор [4, с. 171]. Якщо екскурсоводу вдається викликати таку активність в екскурсантів, можливим стає діалогічне спілкування, що задовольняє потреби обох сторін комунікації. У їх взаємодії суб'єкти не є рівноправними з погляду відповідальності за проведення екскурсії, докладених зусиль, позицій стосовно один одного тощо. Екскурсовод перебуває на роботі, екскурсант – на відпочинку. Екскурсовод інформує, екскурсант сприймає інформацію. Мовлення екскурсовода є більш регламентованим, воно залежить від теми екскурсії, складу групи тощо. Попередньо екскурсовод є активним, а екскурсант – пасивним учасником процесу спілкування. Екскурсант залучається до комунікаційного процесу зусиллями екскурсовода. Екскурсовод пристосову-

ється до групи, екскурсант сприймає екскурсовода, а не пристосовується до нього. Тому надання екскурсоводом інформації про об'єкт не може підмінити самостійну, активну, аналітичну роботу екскурсантів, їх душевну роботу, духовне зростання. Під час розповіді екскурсовод має зацікавити й активізувати екскурсантів. Для цього в практиці екскурсійного обслуговування широко використовується цілий арсенал методичних засобів і прийомів. Особливості використання прийомів розповіді при забезпеченні екскурсійного обслуговування залежать від швидкості руху групи (ритму), підпорядкованості розповіді показу (вторинність), необхідності використання візуальних доказів. Взаємодія екскурсовода з екскурсантом – основа екскурсійного процесу, але на культурну комунікацію він перетворюється лише завдяки включенню в нього екскурсійного об'єкта як культурного артефакту, який являє собою штучно створений об'єкт, що має символічне значення. Артефактами культури можуть бути не тільки об'єкти, предмети, а й феномени духовного життя суспільства.

Екскурсійний об'єкт – це матеріальний об'єкт, предмет або явище, що несе інформацію. В екскурсійній діяльності екскурсійний об'єкт є важливою складовою культурної комунікації [3, с. 96].

Різноманіття екскурсійних об'єктів, у свою чергу, дає змогу класифікувати їх за ознаками як культурні артефакти:

- пам'ятні місця, пов'язані з історичними подіями;
- археологічні пам'ятки;
- меморіальні пам'ятники;
- витвори архітектури і містобудування: житлові і громадські будівлі, будівлі промислових підприємств, інженерні споруди (фортеці, мости, башти), мавзолеї, будівлі культурного призначення та інші споруди [8, с. 159].

Попередні дослідження екскурсії дали змогу виокремити та описати ознаки, що дають можливість говорити про екскурсію як про освітньо-виховний процес: суб'єкт-суб'єктний характер екскурсії, наявність теми, мети та завдань, серед яких у кожній екскурсії виділяють дидактичне й виховне завдання, слідування певній методиці підготовки та проведення екскурсії, використання педагогічних методів, освітній компонент діяльності екскурсовода [3, с. 41]. Розглядаючи екскурсію як освітньо-виховний процес із сталими педагогічними ознаками, виокремлюють також такі ознаки, які дають змогу не тільки виявити найбільш значущі розбіжності між екскурсійним та суто навчальним процесом пізнання, а й визначити особливості освітньо-виховного компонента в екскурсійному обслуговуванні:

- епізодичність екскурсійної діяльності (здебільшого екскурсія є одноразовою подією для екскурсанта);
- відсутність функції контролю (діяльність екскурсантів на екскурсії не оцінюється традиційними для навчального процесу способами);
- високий рівень наочності;
- відсутність просторового обмеження, ознака пересування;
- педагогічний вплив на екскурсії є прихованим [8, с. 166].

Освітньо-виховне значення культурних артефактів в екскурсійній діяльності залишається провідним, але в сучасних умовах набуває іншого змістовного та структурного звучання, стаючи глибоким комунікативним процесом.

Висновки. Отже, культурний артефакт за своїм походженням як штучно створений об'єкт, що має символічне значення й може виявлятися в різноманітних об'єктах, предметах, феноменах духовного життя суспільства, має полісемантичну природу, що підтверджується дослідженнями цього феномену фахівцями різних галузей знань. Для екскурсійного обслуговування важливим виявився зв'язок культурного артефакту з таким його компонентом, як екскурсійний об'єкт, який безпосередньо формує процес культурної комунікації під час здійснення екскурсії. Саме він забезпечує потужний освітньо-виховний потенціал екскурсії і як туристичної послуги, і як засобу педагогічного впливу. Подальші перспективи дослідження освітньо-виховного, гуманістичного, гуманітарного значення культурного артефакту в екскурсійному обслуговуванні полягають у виявленні психолого-педагогічних, соціально-культурних механізмів його впливу на формування готовності екскурсантів до ефективної культурної комунікації під час здійснення екскурсії.

Список використаної літератури

1. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход / А.А. Вербицкий. – М. : Высшая школа, 1991. – 207 с.
2. Емельянов Б.В. Экскурсоведение : учебник. – 3-е изд., перераб. и дополн. / Б.В. Емельянов. – М. : Советский спорт, 2000. – 224 с.
3. Карпіловська С.Я. Основи професіографії : навч. посіб. / С.Я. Карпіловська, Р.Й. Мітельман, В.В. Синівський та ін. – К., 1997. – 148 с.
4. Корніяка О.М. Комунікативна культура як умова фахового й особистісного зростання працівників сфери туризму. Психолого-педагогічні проблеми удосконалення професійної підготовки фахівців сфери туризму в умовах неперервної освіти : Наукові записки Київського інституту туризму, економіки і права / О.М. Корніяка. – К., 2001. – 173 с.
5. Красноглазов А.Б. Функционирование артефакта в культурно-семантическом пространстве : автореф. дис. ... д-ра философ. наук. 17.00.08 / А.Б. Красноглазов. М., 1995. – 25 с.
6. Флиер А.Я. Культурогенез / А.Я. Флиер. – М., 1995. – 128 с.
7. Рыданова И.И. Основы педагогического общения / И.И. Рыданова. – Мн., 1998. – 319 с.
8. Розин В.М. Визуальная культура и восприятие: как человек видит и понимает мир / В.М. Розин. – М., 2009. – 272 с.

Стаття надійшла до редакції 07.03.2014.

Купа И.А., Дашевская И.Н. Образовательно-воспитательное значение культурных артефактов в процессе экскурсионного обслуживания

В статье уточняется понятие артефакта, выявляются особенности культурного артефакта, определяются его образовательно-воспитательный потенциал и значение для современного экскурсионного процесса как процесса культурной коммуникации.

Ключевые слова: *артефакт, культурный артефакт, экскурсия, экскурсионное обслуживание, экскурсионный объект, культурная коммуникация, коммуникационный процесс, образовательно-воспитательный процесс.*

Kupa I., Dashevska I. Educational value of the cultural artifacts in excursions process

As leading travel service, which essentially carries enormous educational and humanitarian component of all modern tourism. Basis excursion process is not just interpersonal interaction of the guide with tourists, but much deeper subject-subject cultural communication process, which in the modern paradigm of information society development values to excursion tour facility, as what it often appears a cultural artifact. Sightseeing process – is a subject-subject cultural communication process in which special values is given to the sightseeing object, which often acts as a cultural artifact. It prevails in the communicative process during excursion, providing tour guide the opportunity to realize its educative potential, increase excursions. Cultural artifact in its origin as a man-made object that has symbolic meaning and can manifest in a variety of objects, phenomena of the spiritual life of society, has polysemantic nature, as evidenced by studies of the phenomenon by various specialists. For excursions it is very important cultural artifact's relationship to such its component as sightseeing object that directly generates a process of cultural communication in the course of the excursion tour. It provides a powerful educative potential as a tourist and excursion services, and as a mean of educative effect. Future prospects for research an educational, humanistic, humanitarian values of cultural artifacts in excursion service is to identify the psychological, educational, social and cultural mechanisms of its influence on the formation willingness of tourists to effective cultural communication in the course of the excursion tour.

Key words: *artifact, cultural artifact, excursion, excursions, sightseeing object, communication culture, communication process, educative process.*